

Ljerka Šimunić
Gradski muzej Varaždin
Varaždin, Strossmayerovo šetalište 7

GRAĐANSKI KOSTIM U HRVATSKOJ NA PRIMJERCIMA IZ FUNDUSA GRADSKOG MUZEJA VARAŽDIN

U *Zbirci tekstila, modnog pribora i nakita* Kulturno-povijesnog odjela Gradskog muzeja Varaždin nalazi se nekoliko skupina svjetovne odjeće i modnog pribora 19. i 20. stoljeća uz tek nekoliko predmeta iz 18. stoljeća, crkveni tekstil u vremenskom slijedu od 17. do 20 stoljeća, zastave, sagovi i čilimi, od 17. do početka 20. stoljeća, te tekstilni predmeti vezani uz opremu i ukrašavanje kuće (zavjese, stolnjaci, posteljno rublje). Predmeti u tim zbirkama zahtijevaju posebnu pažnju pri pohranjivanju i izlaganju. U svjetovnoj odjeći i modnom priboru, osim malobrojne cjelovite odjeće, čuvaju se uglavnom pojedini odjevni predmeti ženske i nešto skromnije muške odjeće uz raznovrsne primjerke modnog pribora kao što su šeširi, torbice, spremnice, rukavice, lepeze, suncobrani, čarape, cipele, plesni redovi i nakit, izrađeni u domaćim radionicama Beča, Graza i Budimpešte.

Nakon izlaska iz mode, odjeća se često neprikladno čuvala ili se promjenom modnih trendova ili potreba vlasnika prekrajala, proširivala, sužavala te je u muzej stigla u lošem stanju.

Način odijevanja, oblike i vrste odjevnih predmeta, kakvoću i uzorke materijala te izbor pripadajućih modnih dodataka diktirala je moda. Pritom ne treba zanemariti utjecaj politike, ekonomskih prilika, kulture određenog vremena, kao što je bilo u vrijeme Ilirskog preporoda kad su elementi tradicionalne odjeće ušli u građansku modu.

Najstariji predmeti u muzejskoj zbirci potječu iz 18. stoljeća, ali svojom brojnošću i različitošću prevladavaju predmeti iz 19. i prve polovice 20. stoljeća. U Muzej su pristigli kao pokloni ili su otkupljeni. Donatori su bili varaždinski građani, pripadnici plemstva i posjednici dvoraca i kurija u okolini Varaždina.

Za bolje poznavanje građanske mode u sjeverozapadnoj Hrvatskoj važan izvor informacija je portretno slikarstvo i fotografije određenog vremena.

Temeljitu promjenu u modi donosi Francuska revolucija 1789. Dok je prije revolucije plemstvo, odnosno dvor, diktiralo smjer mode, nakon revolucije postaje presudan građanski način odijevanja. Nova moda donijela je jednostavnost u odijevanju za žene. Ne mijenja se samo oblik odjevnih predmeta, već se traži „oslobođenje“ ženskog tijela od krutosti steznika (koji su pritiskali, a katkad i oštećivali unutarnje organe) i širokih suknji koje su voluminoznošću otežavale slobodno kretanje. Perike su nestale na zadovoljstvo i muškaraca i žena jer su često bile rasadište nametnika. U skladu sa značajkama klasicizma, nova moda uzore traži u antici.

Komplet – broš i naušnice (u kutijici)
oko 1820. sedef, emajl, metalne kuglice

Kutijica za puder
oko 1810.

Nova je moda došla iz Engleske, budući da se Francuska u vrijeme revolucije nije imala vremena baviti modnim trendovima. Kako je za Engleze život na selu bio vodilja u mnogim društvenim običajima, težili su tome da pojednostavite modu. Odustali su od kalupa-steznika, linija struka je pomaknuta prema gore, kao i izrez označen trakom na gornjem dijelu haljine. Rukavi su uski, glatki i do laka. Suknja jednostavno pada kako bi se izbjegla svaka prepreka pri hodanju. Budući da su te haljine odgovarale antičkoj idealnoj slici francuskog slikara Louisa Davida, u Francuskoj su bile dočekane s oduševljenjem. *Moda à la grecque* proširila se Europom.

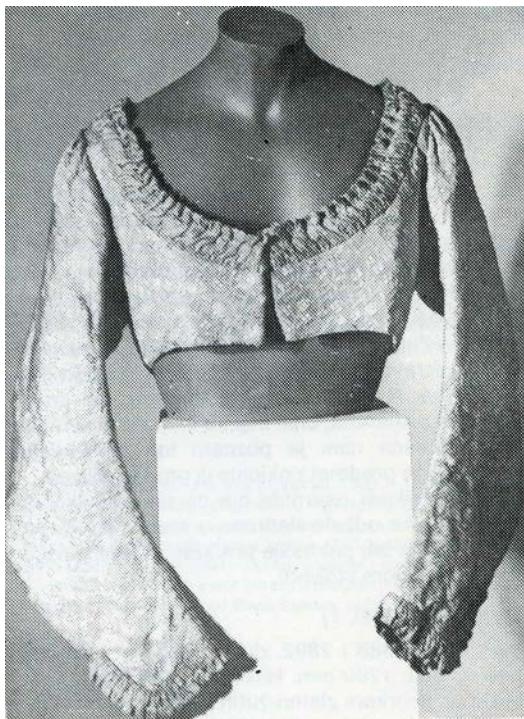
Zbog haljina nalik na košulje, te su haljine nazivali *haljine-košuljice*. Materijali su bili najčešće pamučni, poput batista, muslina, tila ili bijelog lana. Haljine od tih tankih materijala nisu odgovarale klimatskim uvjetima u mnogim europskim zemljama. Izvan kuće uz haljinu se nosio kaputić ili šal. Za Napoleonove vladavine (empire), kroj haljine malo se promijenio, sve se više koriste svilene tkanine. Pad Napoleona označio je kraj *antikne*, odnosno *empire* mode.

Stručno-znanstveni skup u organizaciji Hrvatskog restauratorskog zavoda
„Obveza vođenja dokumentacije o povijesnom tekstilu“, Zagreb, 14. i 15.6.2011.

Haljina
Hrvatska ili Austrija, 1810.-1820.,
svila
restaurirana u HRZ-u

Stručno-znanstveni skup u organizaciji Hrvatskog restauratorskog zavoda „Obveza vođenja dokumentacije o povijesnom tekstilu“, Zagreb, 14. i 15.6.2011.

Prslučić
1810.-1820. g.
svila tamburirana uzorkom
sitnog cvijeća

Kosa je bila kratko ošišana s malim kovrčama „a la Titus“. Poslije su prednje kovrče bile kratke, a kosa se odostraga nosila spletena u „čvoriće“ i začešljana.

Portret mlađe žene
oko 1820. g.
tempera na bjelokosti

Uz rukavice koje su sezale do laka, neizostavni dijelovi ženske mode bili su torbica, suncobran i ponekad muf.

Torbica - tip pompoadur

Hrvatska, vjerojatno Varaždin, početak 19. st.
vezivo u tehnici polukrižića (Milerovo sito)
- u četverolisnim medaljonima prizori s pticama i cvijećem

Pokrivala za glavu bile su kapice (poput jalbe), obično nošene kod kuće i šeširići različitih modela.

Ženski šešir
oko 1820. g., svila

Suncobran

Hrvatska ili Austrija, poč. 19. st.
svileni taft, drvo, metalna konstrukcija, bjelokost
rese od lanene pređe

Promijenila se i frizura, tako da se kovrče premještaju od donjeg dijela zatiljka prema gore, kosa sa strane lica se kovrča (iz toga su u bidermajeru nastale poznate „vadičep lokne“).

Nakon Napoleonove krunidbe, vodstvo u modi preuzeo je Pariz, ali nakon Bečkog kongresa i konačnog pada Napoleona, Beč postaje jedno od vodećih modnih središta. U godinama kad se Europa oporavljava od ratova s Napoleonom, mijenja se moda. Linija struka vraća se na prirodno mjesto, vraća se korzet da bi se ponovno istaknuo struk. Istim se linija ramena uz pomoć širokih rukava. Rukavi su istaknuti i tako široki da haljine često poprimaju oblik ribe s perajama. U modu se vraća dekolte koji se „penje“ prema ramenima. Bidermajer uvodi u upotrebu sjajne boje i raznovrsne dezene, omiljeni su cvjetni i karo-uzorci kao i pruge s cvjetićima. Frizure dobivaju, kao i rukavi, bizarnu notu; na sljepoočicama su visjela dva pramena kovrča ili su kovrče bile složene u obliku puža. Kosa na zatiljku skupljena je ponekad u neobične oblike.

Pokrivala za glavu u početku su bila različitih oblika, poslije se pojavljuju šeširići, koji ubrzo postaju vrlo omiljeni.

Zbog predimensioniranih rukava haljina, nisu se mogli nositi kaputi, već su se nosile haljine od toplijih materijala poput kaputa, plaštevi i pelerine s velikim kragnama koji su katkad dosezali gotovo do struka.

Kristina Polansky

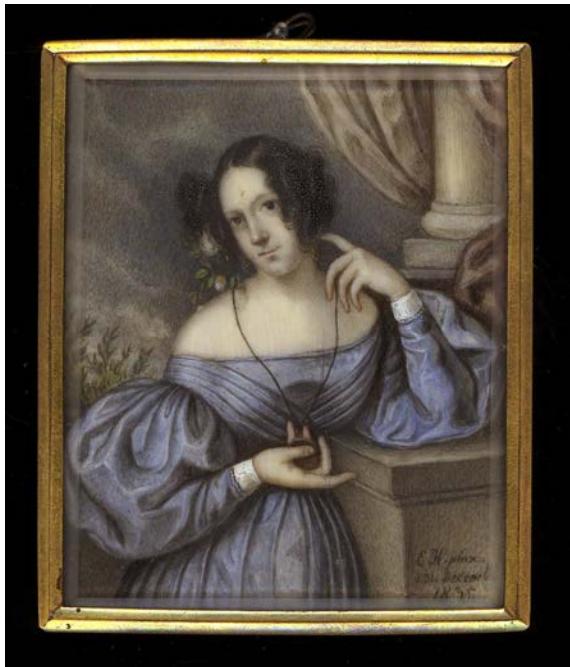
Mayr ili Mayer Karl ili Chrisian, oko 1830.
tempera na bjelokosti

Petar Polansky

Mayr ili Mayer Karl ili Chrisian, oko 1830.
tempera na bjelokosti

rukavi „a la gigot“ (šunka)

Žena iz obitelji Kraus
Johann Heinrich, 1834.
tempera na papiru

Barunica Stürmer, rođ. Bedeković
Ernest Kaps, 1835.
akvarel na papiru

Šesirić
vjerojatno Varaždin, oko 1830.-1840.
svila, svilene vrpce
restauriran u HRZ-u

Sredinom tridesetih godina 19. stoljeća nestaju široki rukavi. U isto se vrijeme mijenja i oblik haljine. Haljina dobiva u struku šiljasti izrez (oblik šljuke). Suknje dobivaju na volumenu. Promjenio se i izbor materijala, sada prevladavaju svilena tkanja kao što su taft, atlas, a umjesto uzorka češći su jednobojni materijali, naročito za dnevne haljine. Odjeća, modni detalji i tkanine uglavnom se nabavljaju u Beču, Grazu ili Budimpešti jer se izrađuju u austrijskim i češkim tvornicama.

Informacije o najnovijim modnim trendovima prenose se putem modnih časopisa. Ali nama su još uvijek najveći izvor podataka portreti građana kojima obiluje bidermajersko slikarstvo.

Frizure su jednostavnije, uvojci sa strane lica postaju duži. Kapice na stražnjem dijelu postaju ravne.

Baronesa Stürmer
oko 1840.
akvarel na papiru

Žena iz obitelji Kukuljević
F. Wolf, oko 1840.
akvarel na papiru

Žena s velom
Carl Teille, 1844.
ulje na platnu

Kutija s priborom za šivanje s prikazom žena u bidermajerskim kostimima
Austrija, oko 1840.
na kutiji od ljepenke prizor s dvije mlade žene u bidermajerskim kostimima
u kutiji na poklopцу pričvršćeno zrcalo, a u pretincu pribor za šivanje sastavljen od osam dijelova
smještenih u udubljenim pretincima (posrebrena kovina i sedef)

Suncobran je neizostavni dio ženskih modnih detalja. Oblik mu se mijenjao, postaje malenih dimenzija, obično usklađen s haljinom. Često su bili ukrašeni čipkom ili volanima, i drškama od bjelokosti. Suncobran je u to vrijeme više bio ukras, a manje je služio stvarnoj svrsi.

Suncobran
prva pol. 19. st.
svila, bjelokost
metalna konstrukcija
restauriran u HRZ-u

Suncobran
sredina 19. st., svileni taft, čipka
svila, čipka, perlice

Šeširić
Hrvatska, prva pol. 19. st.
svila (taft), vrpce (rips), vrpce:
svila, čipka od vezenog tila
žičana konstrukcija

Rukavice

Hrvatska, sredina 19. st., strojna čipka

Torbice su malene, obično valjkaste ili okrugle, bogato izvezene svilenim raznobojsnim koncem i staklenim perlicama koje upravo u bidermajeru postaju prisutne gotovo na svim modnim predmetima

Torbice

vez raznobojsnim perlicama, svilenim koncem, mjedeni obruč

Karolina Jakomini, rođ. Hertl
Stjepan Lypoldt, kasne pedesete 19. st.
kolorirana fotografija

U bidermajeru najavljeni moda tankih strukova i širokih suknji dosegla je vrhunac sredinom 19. stoljeća. To je vrijeme krinolina. Naziv je dobila po krinu (konjska struna - griva), budući da se izvorno koristila za učvršćivanje suknji i podsuknji. Kada su suknje u pedesetim godinama postale tako široke da pomoćna sredstva, poput umetaka od grive i isprepletene slame, nisu više bila dovoljna da podupiru masu tkanine suknje, 1856. smišljena je umjetna krinolina. Sastojala se od podsuknje, u čiji su se materijal umetali čelični prsteni. Razlika između obruča suknje 18. stoljeća i onog iz sredine 19. stoljeća bila je u korištenju materijala. Krinolina je sada lakša, a uz pomoć čeličnih opruga i pomična. Rukavi su tričetvrti i od lakta se šire. Veliki dekoltei dopušteni su samo za večernje haljine, dok su dnevne haljine visoko zatvorene. Usprkos velikim količinama materijala potrebnima za svaku haljinu, žene se nisu zadovoljavale jednostavnim materijalima, već su preferirale svilene tkanine poput moara, tafta ili atlasa. Uz teške brokate, koristile su se i lagane tkanine poput muslina i tila. Unatoč skupoći i neudobnosti, krinolina ostaje u modi.

Tvornička masovna proizvodnja učinila je krinolinu tako jeftinom da si je svaka sluškinja mogla priuštiti metalnu podsuknju. Na taj je način razlika u staležima, koju je krinolina trebala ocrtavati, iščezla.

Na popravku kod kovača
Beč, sredina 19. st., porculan

U šezdesetim godinama krinolina dobiva oblik kupole, sprijeda je sukњa ravnija, a straga dobiva na punoći i završava u skutu (šlep). Kad je krinolina pomalo dosadila, vratila se podsuknja od materijala koji postaje vidljiv ispod sukњe, jer je podsuknja često bila u kontrastnoj boji od haljine.

Frizure se mijenjaju, kosa je svezana na sredini i pada preko ušiju, a na stražnjem dijelu glave svezana je u šinjon. Kako se širina sukњe selila odostraga, tako se kosa podizala na gornji dio zatiljka.

Mali šeširi bogati su ukrasima od čipke, vrpcama od atlasa, tilom te motivima ruža.

Šeširić
sredina 19. st.
čipka na tilu, svila, pletena slama

Šeširić
oko 1850.
taft, čipka, baršun, mjedene zvjezdice

Haljina
sastavljena od bluze i suknje
Hrvatska, oko 1850.
tip krinoline s obručem
svila, ukrasne svilene trake
restaurirana u HRZ-u

Haljina

kaputić u muzejskoj zbirci
oko 1860.
svileni atlas, pozamenterija
suknja izrađena prema modelu u HRZ-u
restaurirana u HRZ-u

Torbica

sredina 19. st., baršun, mјedene vitice, brušene
kuglice

Fotografije žena u haljinama sedamdesetih godina 19. stoljeća

Otkriće šivaćeg stroja bilo je vrlo važno jer je odjeća postala jeftinija i pristupačnija svima, kao i strojno izrađena čipka i pozamenterija.

Posljednjih dvadeset godina 19. stoljeća ženska je silueta doživjela mnoge promjene. Tek što su se riješile krinoline, sukne dobivaju na punini (Cul de Paris i Tournire), ističući pozadinu. Podstava je od konjske grive i metalnih opruga ili federa koji su se zakretali ako je dama željela sjesti - tada se obruč podigao prema gore, a kad je ustala, spustio se i dobio prvotni ravan oblik. Materijali su jednostavnijih boja, ali se to nadoknađivalo upotrebom mnogobrojnih vrpci, volančića, gajtana i resica. Potkraj sedamdesetih „turniri“ se smanjuju, nabranost na bokovima nestaje i u osamdesetim godinama haljina pada uz tijelo. Stvorena je moderna „vitka“ linija. Korzet je isticao torzo i stražnjicu, a trbuh činio ravnim te je linija tijela bila pomalo izvijena poput slova S. U posljednja dva desetljeća 19. stoljeća frizure su pojednostavnjene, katkad se dopunjaju dodacima od kose, a šeširi i kape prilagođavaju se frizurama. Potkraj stoljeća javljaju se prvi kostimi koji su ženama omogućili bavljenje sportovima, poput tenisa i vožnje biciklom, jer su dopuštali određenu slobodu kretanja. To je prvi korak prema jednostavnoj modi.

Žena sa suncobranom
Stjepan Lypoldt, oko 1880.
fotografija

Žena sa suncobranom
oko 1890.
fotografija

Suncobran
oko 1880.

Torbica
1870. - 1880.
baršun s pričvršćenim
brošem s cvjetom I
emajliranim okvirom

Ogrtač
oko 1890.
vuneni rips opšiven strojnom čipkom
ukras od apliciranih cvjetova od staklenih perlica
restauriran u HRZ-u
suknja izrađena prema modelu

S početkom 20. stoljeća sa secesijom se pojavila dnevna haljina, jednostavnog kroja, udobna i funkcionalna, profinjena ukusa, ukrašena aplikacijama od baršuna, pozamenterije ili čipke. Svečane haljine i dalje su bogato ukrašene.

Haljina
Hrvatska, oko 1910.-1920.

Suncobran
platno, vez

Ženska bluza
početak 20. st.
svila prevučena tilom i čipkom

Šešir
svila, čipka, perje

Šešir

U muzejskoj se zbirci nalazi zanimljiva skupina predmeta koji se odnose na početke kupanja na javnim plažama Crikvenice i Opatije i varaždinskog kupališta na Dravi. Varaždinac Josip Križan sa suprugom bio je jedan od prvih učitelja plivanja i skijanja na vodi. Sačuvane fotografije s kupališta i letci kojima poziva na poduku zanimljivi su dokumenti vremena između dva svjetska rata.

Lanena odijela za kupanje (bolje rečeno - namakanje) bila su nepraktična, a kad su bila mokra, i prilično teška. Žene su iznad haljetka s gaćama imale pregače, dok je dječje odijelo bilo jednodijelno. Tikvice za kupanje bile su pomoćni rekviziti u učenju plivanja.

Tridesetih godina 20. st. kostim za kupanje se smanjuje, postaje udobniji i praktičniji za plivanje. Ne znamo kakav je odziv imao Križanov poziv na učenje „vožnje

vodenim skijama“ ili takozvano „hodanje po vodi“. Svakako je zanimljiv dokument početaka kupališnog turizma u nas.

Josip Križan sa suprugom u Crikvenici

**Kostim za kupanje
oko 1930.**

